

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ КУЛЬТУРИ, ОСВІТИ Й НАУКИ

УДК 305 (495) “652”

Володимир Кравець

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО СЕКСУАЛЬНОСТІ ТА КОХАННЯ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ ТА КИЇВСЬКІЙ РУСІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано різні підходи до проблеми сексуальності та інтимного спілкування в епоху середньовіччя в країнах Західної Європи та в Київській Русі, виділено відмінності між античним “еросом” та середньовічним “карітасом”. На основі вивчення численних літературних джерел продемонстровано політику Церкви та християнських богословів щодо регламентації статевого життя, зазначені наслідки для середньовічної людини надмірного втручання в інтимну сферу. Особлива увага приділена змінам ставлення до сексуальності в епоху Відродження. Проведено порівняльний аналіз сприйняття сексуальності та сексуальної поведінки до шлюбу та в шлюбі у Європейському суспільстві та у Київській Русі.

Ключові слова: сексуальність, кохання, інтимне спілкування, гріхопадіння, проституція, сексуальне задоволення, цнотливість.

Загибель античного світу привела до того, що багато моральних і духовних цінностей, які стали завоюванням античної культури, у Середні віки втратили своє значення і були або знецінені, або просто забуті. Так відбулося і з концепцією античного Еросу. Еротичні функції кохання, еротичне сходження до знання, одушевлення тілесності змінилися цілком іншим розумінням любові, яке більше відповідало характеру і потребам християнської релігії. У християнських авторів концепція “еросу” змінилась концепцією “карітас”. Карітас (жалість, співстраждання, милосердя) – це не індивідуальна, а абстрактна, родова любов. Якщо ерос – це завжди пошук індивідуальності, вибір особистості, своєї втраченої, за Платоном, половинки, то карітас вибору не передбачає. Це любов не до конкретної особи, а до всіх людей.

Характеризуючи протилежність античного егос і середньовічного caritas, Микола Бердяєв писав: *“Кохання-ерос вимагає взаємності, любов-жалість взаємності не потребує, в цьому її сила і багатство. Кохання-ерос бачить образ іншого, коханого в Богові, ідею Бога про людину, бачить красу коханого. Кохання-жалість бачить іншого як богозалишеного, в стражданні, в потворності”* [1, с. 27].

Виходячи з цього протиставлення, ми аналізували проблему сексуальності у середньовічному суспільстві та у християнській теологічній думці. Детально проаналізувавши праці істориків, соціологів, богословів як епохи середньовіччя, так і сучасних авторів, ми можемо ствердно назвати цю епоху антисексуальною. Плоть і дух людини були однозначно протиставлені одне одному. Еротика, збудження, насолоди сприймалися лише як хворобливі і гріховні прояви. Лише Ісус Христос був зачатий без цього гидкого сексу, так що єдина можливість знайти Христа в душі своїй і спокутувати первородний гріх полягає в утриманні

від сексуальних стосунків. Ставлення до сексуальності диктувалось передовсім концепцією першородного гріха: потяг прийшов у світ разом з гріхопадінням, яке є наслідком злочину Єви; безгрішність же прабатьків трактувалась як асексуальність.

Богослови і медики були єдині в тому, що жінка наділена більшою сексуальністю, ніж чоловік. Вони були переконані, що сексуальність прийшла в світ через гріхопадіння: *“Праматір збудила пожежу, яку не вдасться згасити до сьогодні”*. У медичних трактатах уявлення про більшу жіночу сексуальність аргументується відмінностями фізіології статей. Жінка більше насолоджується під час коїтусу, ніж чоловік – адже вона не лише виділяє сім’я, але й приймає його в своє лоно. Зачаття ж показує, що жінка досягла вершини сексуальної насолоди.

Руслан Вавренюк у своїй праці *“Секс у історії людства”* [2] заявляє, що на Візантійському соборі (у Константинополі) у 90-му році християнство задекларувало свої аскетичні догмати, оголосило справжню війну природному сексуальному потягу, проголосило секс результатом підступності спокусника-сатани і піддало анафемі, причому, не тільки секс, а й вищу форму його прояву – кохання в його нормальному розумінні і проявах, дозволивши своїй пастві лише *“любити ближнього як самого себе”*. І не більше.

Хоч Церква офіційно всіляко виражала несхвалення і навіть осуд сексуального життя, цей предмет її дуже цікавив: в полемічних церковних працях нерідко зустрічаються красномовні і детальні описи сексуальних сцен. Церковники жорстко регламентували стосунки між статями як у сім’ї, так і поза нею. Ця запізніла і жорстока помста розбещеності Риму, що переслідувала перших християн, мала на думці ще одну мету – сховавши тіло, отримати панування над душею.

В епоху Середньовіччя ревнісні християни ставились до сексу не як до задоволення сексуальності, а як до важкого обов’язку. Разом з тим церква вимушена була визнати допустимість сексуальних стосунків. Тертуліан писав, що шлюб має погані засоби – секс, але добру мету – дітей. Бернардіно вказував, що гріхом проти природи є кожний контакт без наміру зачаття. Блаженніший Августин переносив позитивну оцінку дітонародження як мети шлюбу на сексуальність взагалі. Визнаючи перевагу цнотливців над одруженими, він, попри те, твердив, що в законному шлюбі статевий акт перетворюється зі смертного гріха на гріх прощення, бо, на його думку, краще вступити в шлюб, ніж розпалюватися, тобто секс допускався лише у шлюбі, для продовження роду. Ця концепція Августина була офіційно схвалена Церквою порівняно пізно – на початку XI ст. Для Церкви не було нічого образливішого, ніж ідея сексуального задоволення. Пристрасне кохання навіть до власної дружини вважалось перелюбством. Церква представила свою альтернативу брудним, тілесним втіхам – культ незайманості, яку вважали скарбом, який присвячувався Богу. Різко зростала кількість жіночих монастирів, а монахинь стали називати *“нареченими Христа”*.

Церква активно втручається в інтимну сферу життя середньовічної людини. Церква намагалася регламентувати все – коли, де, як, з ким можна було вступати в інтимні стосунки. Духовенство прагнуло викорчувати розпусту. Регулювалась частота інтимних стосунків. Гріховними були надто часті сексуальні контакти – вважалось, що через це діти народжуються неповноцінними. Рекомендувалось уникати сексуальних стосунків у неділю та релігійні свята, вдень по середах та п’ятницях, під час постів (сорок днів перед Великоднем, на Різдво, протягом семи, п’яти чи трьох днів перед причастям), по понеділках – в пам’ять про померлих, по четвергах – у пам’ять того четверга, коли стражники схопили Христа, по суботах – на честь діви Марії, 90 днів до пологів і 40 днів після них.

Ідеалом вважалось повне утримання подружжя. Вимагались каяття на хлібі та воді за наступні гріхи: мастурбацію, сексуальні контакти зі служницею, інцест тощо.

Статеві стосунки заборонялись під час регул, вагітності і в період грудного вигодовування. Дослідники дорахувались, що частота сексуальних контактів не могла перевищувати чотирьох разів в роки максимальної активності. Церковні настанови торкались і тих умов, у яких партнери вступали у статеві стосунки. Наприклад, гріховним вважався коїтус при світлі дня; заборонялось повністю оголюватися. Сприйнятною вважалась лише “класична” для християнського світу (місіонерська) позиція, котра найсприятливіша, на думку теологів, для зачаття. Всі інші способи вважались сатанинськими. Дошлюбний чи позашлюбний секс вважався самогубством – загальний осуд (особливо стосовно жінки) міг перетворити життя на суцільне пекло. Всі християни регулярно сповідувались, і священники повідомляли про всі гріхи плоті, в яких зізнавалась їх паства, що тягнуло за собою обов’язкове покарання – від публічного приниження до смерті.

Аналізуючи проблеми інтимності, ми не могли обійти стороною і гігієнічні звички середньовіччя. Складно уявити, але якість життя наших предків настільки різоче відрізнялася від сьогоднішнього, що деякі повсякденні звички мешканців середньовіччя можуть викликати у сучасників жах. Гігієна в ті часи мала дещо інші правила, причому настільки, що звичаї тих часів заслуговують втілення у фільмах жахів. Миття раз в рік, клопи на кожному кроці і нічний горщик під ліжком, ємність якого виливалася прямо на вулицю через вікно – реалії не такого далекого минулого, в яких доводилося жити більшості населення середньовічної Європи (і це після гігієнічних досконалостей Античної епохи, особливо у Стародавньому Римі). В цьому контексті можна згадати роль Анни Київської, яка вчила французьку еліту елементарним гігієнічним навичкам.

Милися європейці дуже рідко і дуже неохоче, адже вважалось, що у воді, через шкіру, легше підхопити інфекцію. Жінки особливо боялися митися і ретельно доглядати інтимні місця, оскільки вважали, що це пряма дорога до безпліддя. Мити руки хоча б раз на день почали лише у 18-му столітті жителі Нідерландів. Помитися в чистій воді, в якій до тебе не побувала вся численна родина, було рідкістю. Душ був для людей Середньовіччя чимось зі сфери фантастики. До XVIII століття було прийнято полокати тільки руки і рот. Мити все обличчя не радили навіть лікарі, адже вважали, що це небезпечно ризиком запалення чи втратою зору. Щоправда, якщо враховувати якість води і рівень каналізацій, то у лікарів був привід попереджати про небезпеки. В XIX столітті ванни в принципі приймались лише під час хвороб і лише за приписом лікаря. Про яку гігієну статевих органів і статевого життя можна говорити? Можна стверджувати, що епідемія сифілісу у XVI столітті завдячувала своїми масштабами не лише Колумбу.

Відкриті рани найчастіше припалювали (розжареною кочергою), після чого часто доводилося вдаватися до ампутації. Прали одяг кілька разів у рік. Замість прального порошка використовували суміш сечі, соди і річкової води. Сеча, до речі, використовувалась і в косметичних цілях – нею просто вмивалися. Щоб “заглушити” запахи немитих тіл, аристократи та аристократки поливали себе пахнущими настоями трав, трояндовою водою, закладали в одяг подушечки зі сушеними ароматними травами. А при Людовіку XIV парфуми приписувалися королівським указом. Парфумами просто обливали простирадла, одяг тощо.

Антисанітарія була і в моді. Укладка волосся гусячим жиром була дуже популярною в ті часи і на цьому поживному ґрунті чудово почувалися різні паразити (до мишей включно). Ці зачіски не розбиралися тижнями, тому модницям для збереження башти з волосся доводилося спати на спеціальних

підставках, а щоб почухати голову – використовувати спеціальні палички. Важко повірити, але жінки носили на обличчі штучні брови з шерсті мишей. Простуду лікували пиячками, хоч люди пачками гинули від зараження крові. Перший дезодорант був випущений лише в 1888 році, хоча він навряд чи міг “перебороти” запах поту. Якщо паразити діставали, волосся натиралося часником, попелом, гірчицею. Чоловіки почали носити парики, щоб приховати природне облісіння на тлі запущеного сифілісу.

Знаний богослов середньовіччя Граціан визначив чотири види сексуальних гріхів: хтивість, зрада, інцест, неприродні стосунки. Серед останніх для жінок називають, зокрема, мастурбацію, гомосексуалізм і використання контрацепції. Анальний та оральний секс однозначно вважався гріховним, оскільки не вів до зачаття. Єпископ Бурхард Вормський вимагав карати за заняття мастурбацією п’ятирічним постом, для монахинь санкції були ще суворішими. Він вважав необхідним десятиденне каяття на хлібі і воді за наступні гріхи: мастурбацію, сексуальні контакти зі служницею, застосування заборонених позицій з власною дружиною.

Синоди вводили різні нові приписи, щоб уникнути кровозмішування. З X ст. заборонялось вступати в шлюб особам, котрі перебувають у спорідненні, аж до 7 коліна. Цей припис проголошував недійсними багато шлюбів, особливо серед аристократів, де вони часто укладались в колі сім’ї чи серед членів споріднених династій. Визнання недійсності багатьох шлюбів зайшло так далеко, що IV Латеранський собор в 1215 р. звів критерій кровозмішування до 4 коліна. В проповідях поступово загроза гріха наростала, розширявся образ пекла, чистилища і скорочувались описання принад раю.

Одностатеве кохання, яке не приводило до продовження роду, теж було під заборону. Церковники розглядали гомосексуальні зв’язки як дію проти Бога і часто прирікали порушників до смертної кари. Що цікаво, розсадником гомосексуальних стосунків були саме монастирі, де молодих монахів і послушників вводили в спокусу досвідченіші настоятелі. Разом з тим чоловічий гомосексуалізм засуджувався суворіше, ніж жіночий. Так пенітенціарії папи Григорія III передбачували покаєння терміном на 160 днів за лесбійське кохання і терміном в один рік за гомосексуальний контакт чоловіків. Активно переслідувати гомосексуалістів (содомітів) Церква почала вже в XII–XIII століттях. Гріх содомії карався смертю, якій могли передувати тривалі катування, навіть відрізання геніталій. А якщо в подібному гріху звинувачувався священник, його вішали в клітці на загальний огляд і залишали померати голодною смертю.

Переслідування сексуальних стосунків у період раннього Середньовіччя не могло не викликати потужного опору, що супроводжувався зростанням нових збочень (з’являються такі їх форми як садизм і мазохізм (маркіз де Сад, Захер Мазох), оргіями та розпустою на побутовому рівні. Середні віки характеризуються бурхливим зростанням кількості борделів. Існували навіть цілі бордельні вулиці і квартали (Париж, Неаполь, Гамбург тощо). Це були часи легальної проституції і нелегального кохання.

Християнство повісило ярлик непристойності на статеві органи не випадково, позаяк насолода, отримувана за допомогою статевих органів, здатна відвернути від думки про Всевишнього. Та й принадлежності раю, обіцяного людям “на тому світі”, меркнуть перед принадами інтимного життя з коханою людиною, перед радістю і задоволенням життям. І не дарма пристрасні інтимні стосунки названі церквою блудом, а мастурбація – гріхом, небогоугодною справою. Адже за постулатами християнства людина повинна страждати в цьому світі, а не насолоджуватися. Насолоду пристойна людина повинна отримувати лише від служіння Богу.

У боротьбі зі сексуальними збоченнями церковники опитували у своїй пастви подробиці свого інтимного життя. Збереглися окремі запитання, які священники задавали своїм парафіянам-чоловікам (*Чи мали Ви інтимні стосунки з монашками? Чи мали Ви сексуальні стосунки зі своєю мачухою? Невісткою? Матір'ю?*) і парафіянам – жінкам (*Чи не використовували Ви штучні інструменти і обладнання для перелюбства? Чи спокушували Ви для перелюбства тварин? Чи додавали Ви свою менструальну кров в їжу чоловікові, щоб збудити його пристрасті?*). Ці питання свідчать, що інтимне життя середньовічних європейців було настільки різноманітним, що сучасні збоченці можуть здаватися скромними цнотливцями.

Ще одним гріхом проти природи вважались аборти та використання контрацепції. У 1256 р. аборт, зроблений після 40 днів розвитку зародка, прирівнювався до вбивства і повинен був каратися. Аборт заборонявся навіть тоді, коли під загрозою було життя матері. Щоправда, з XIII ст. питання про контрацепцію вирішувалось не так однозначно, в творах церковних авторів з'явилася думка про необхідність пом'якшення заборон контрацепції. Зверталась увага на те, що попередження зачаття є менше зло у порівнянні з дитиновбивством. Зрештою й аборт карався вже не так суворо. Серед контрацептивних засобів Середньовіччя згадують різноманітні трав'яні відвари, гімнастичні вправи з метою викликати викидень, гарячі ванни, щось на взірєць сучасних презервативів, хоч контрацептивами користувались дуже рідко і то переважно це пов'язувалось з позашлюбними зв'язками.

Невід'ємним атрибутом жіночої “гріховності” вважалось навіть використання косметики і прикрас – і одне, й інше суворо засуджувалось церквою. Тертуліан, у трактаті “Про жіноче вбрання” викривав жінок, котрі намагались за допомогою всіляких хитрощів змінити свою зовнішність, виправити те, що створено Богом, а також відкрити шлях для зваблювання чоловіка – і одне, й інше страшний гріх. Взагалі, святі отці всіма доступними їм засобами культивували в людях почуття провини за те, що вони нормальні, здорові, мають природні бажання. Однак сама Церква, проповідуючи утримання, поводитись інакше: божі будинки нерідко бували розсадниками розпусти. Про це красномовно писав у своєму романі “Монахиня” Дені Дідро.

Варто відзначити, що згадані норми інтимного життя зазвичай дотримувались у середньовічному суспільстві. За свідченням дослідників, наприклад, за актами про народження, можна встановити, що під час постів кількість зачат'я регулярно зменшувалась, причому суттєво – тобто вимоги церкви дотримувались. Безсумнівно й те, що з часом заборони дотримувались менш скрупульозно, хоч заборонені дні і залишалися нормою.

У XI ст. в культурі Прованса з'являються такі поняття, як романтичне, куртуазне кохання, галантність, виправдання еротичних ласк. Дама серця була для лицаря неземним створінням, втіленням божества. Куртуазне кохання дисциплінувало статевий потяг як лицаря, так і дами, сублімувало його і переводило у реєстр виточених почуттів, а також сприяло формуванню механізму окультурювання простору любовних взаємин, який був пов'язаний з культом Прекрасної панни. Соціальні, релігійні правила поведінки були такими, що порушення табу, втрата самоконтролю, вихід за межі ритуалу гри могли призвести до найважчих наслідків (аж до смерті). Результатом нової практики взаємин також стало нарощування самоповаги і нової сублімованої гами почуттів, виникнення поняття “високого” кохання, яке робило гендерні стосунки цивілізованішими.

Таким чином, те, що спочатку було лише грою, призначеною для чоловіків, допомогло жінкам феодальної Європи вийти зі свого приниженого стану. Впродовж наступних століть ці звичаї розповсюдились на всі верстви

суспільства. Так сформувався тип стосунків між статями, характерний для західного суспільства. Безумовно, Культ Прекрасної Панни, створений в межах куртуазної культури, чинив сильний тиск на жінкозалежність і підготував ґрунт для народження індивідуального кохання. Однак про цей благотворний вплив можна говорити радше щодо наступних епох, ніж власне щодо середньовіччя.

З часом (у XV ст.) культура робить кроки на шляху набуття більшої тверезості погляду на різні форми кохання, розвінчування “високого” кохання, вірності почуттів і чесності жінок, раціоналізації міжстатевих стосунків. Нарощення тверезості погляду на кохання у лицарській культурі, своєрідне розвінчування “ідеалізму” і визнання сили природної основи любовних стосунків йшли поруч з трансформацією бюргерської свідомості. В Європу йшла епоха Відродження, для якої характерний культ фізичної краси, прекрасної тілесності, акцентування чуттєвості, бажання фізичного кохання.

Після тисячолітнього релігійного аскетизму Європа переживала першу сексуальну революцію. Сексуальний аскетизм і мораль утримання середньовіччя змінюється небаченим до цього сексуальним вільнодумством, поклавши початок еротизації культури. Гуманісти виступали як проти релігійного аскетизму, так і проти платонічного, десексуалізованого кохання. Те, що раніше вважалося “плотським гріхом”, вони утверджують як здорову “тілесну радість”. Еротичні переживання виходять з підпілля, займаючи належне місце у “високій” культурі. Цей період в історії людства супроводжувався деяким послабленням сексуальних обмежень, а також меншою схильністю до догм куртуазного кохання.

Відбулась реабілітація тіла, його все частіше почали зображати в образотворчому мистецтві (Рафаель, Леонардо да Вінчі, Аретіно, Джорджоне), віддаючи належне тілесним переживанням, у тому числі еротичним. В цю епоху художники знову відкрили для себе красу оголеного людського тіла, вони поєднали уроки і греків, і християнської Європи: краса тіла була підпорядкована психологічній виразності обличчя. Духовна і тілесна гармонія характеризує жіночі образи Леонардо да Вінчі і Рафаеля. Груди, що вже стали джерелом життя, більше приваблюють і цікавлять чоловіків. Ось чому художники Ренесансу так охоче зображали Мадонну, яка годує дитину. Та ж точка зору пояснює нам, чому на протигагу іншим епохам, вагітна жінка в епоху Відродження вважалась естетично прекрасною.

У літературній, поетичній творчості епохи Відродження трапляються порнографічні сюжети. Попередня скромність і аскетизм поступаються експресії еротизму. Д. Боккаччо у “Декамероні” устами однієї дами говорив: *“Закони природи найважливіші. Природа ніщо не створила дарма і наділила нас природними органами не для того, щоб ми ними зневажали, а для того, щоб ми ними користувались”* [3]. Дівчина епохи Ренесансу не може дочекатися, коли дозріє для кохання, вона вимагає, щоб матір знайшла їй юнака, який “вчив би її солодкій грі кохання”. Все кохання зводилось до виконання фізичного акту, а не до прагнень назустріч високим цілям життя пліч-о-пліч з партнером.

Епоха Відродження проголосила ідеальним типом людини чуттєву людину, ту, хто краще за будь-кого в змозі викликати в іншій статі кохання та особливо сильне статеве почуття. Жінка проголошується красивою, якщо її тіло наділене всіма даними, необхідними для виконання призначеного їй материнства: грудьми (поживним джерелом життя), широкими стегнами, міцною талією, товстими сідницями, тобто у жінці любили пишні форми. Леонардо да Вінчі писав: “Не захоплюйтесь жінками з тонкими і довгими ногами, худим тілом, вузьким задом, якими б привабливими вони не були на обличчя. Така жінка в ліжку подарує мало радощів, зате буде багато вимагати, бо в неї ненаситна утроба. Слід зупинити свій погляд на жінці міцно складеній, але зросту нижче середнього, з

широким тазом і великими стегнами”. Досконалим в очах епохи був лише той чоловік, який відрізнявся пристрасними бажаннями, що ніколи не вгасали, досконалою жінкою – лише та, яка аж до зрілого віку прагнула кохання чоловіка. У сфері кохання основним принципом була продуктивність: чоловік хотів передовсім запліднити, жінка – бути заплідненою.

Терпеливішим стало ставлення до гомосексуалізму. Подружня вірність зробилась смішним пережитком, її ніхто ні від кого не чекав. У XVII ст. битися на дуелі, захищаючи честь дружини, було ганебно. Це призвело до зростання сексуальної свободи чоловіків, а стосовно свободи жінок – просто до революції. Суспільство визнавало право жінки на власне сексуальне життя, а не лише на обслуговування чоловіків.

В історичних трактатах Європи збереглося чимало матеріалів про інтимне життя різних народів, а ось про любовні традиції слов'ян залишилося дуже мало інформації. Древні сувої, котрі описували їх інтимне життя, століттями знищувалися церковниками, хоч це не означає, що у слов'ян і в Київській Русі сексу не було. Варто зазначити, що інтимне життя слов'ян не відрізнялося особливою скромністю. В дохристиянську епоху любовні ігрища юнаків і дівчат супроводжували практично будь-яке свято. Історики називають традицію стрибати через багаття на Івана Купала еротичною забавою, так як під час перестрибування у дівчат постійно оголювалися інтимні частини. Сексуальні стосунки супроводжували язичницькі обряди під час посівної. Дівчата обходили поля вночі оголеними, щоб поділитися силою плідності з землею. Чоловіки, засіваючи поля, теж нерідко оголювалися. А щоб врожай був хорошим, слов'яни займалися сексом прямо на полі або імітували його.

Вивчення літописів і літературних пам'яток (“Слово о полку Ігоревім”, “Руська правда” Ярослава Мудрого, “Повчання Володимира Мономаха”), численних берестейних грамот допомагає глибше осягнути проблему сексуальності у Київській Русі. До речі, на відміну від країн Західної Європи, де середньовіччя окреслюється V–XV ст., для Київської Русі, яка успадкувала культурні традиції Візантії, цей період розпочався від прийняття християнства й фактично до XVII ст.

У Київській Русі після християнізації ставлення до сексуальності ставало суперечливим. Хоч у шлюбі статеве життя допускалось, але окремі ієрархи вважали, що воно опоганює людину. Скверна підлягала змиттю. Чоловік, що не вимився нижче пояса після статевого акту, не мав права ні увійти до церкви, ні цілувати святі мощі. Церковні ієрархи дискутували з приводу можливості інтимних стосунків у присутності ікон, хрестів та інших священних предметів. Навпаки, новгородський єпископ Нифонт (XII ст.), посилаючись на грецьку традицію, не вбачав у цьому гріха. Він же вважав, що молоде подружжя, яке не може утриматись від сексу під час посту, варте поблажливого ставлення. Щоб подружжю легше було дотримуватись правил утримання, окремі духовники рекомендували їм мати вдома два ліжка і спати окремо.

Профілактика неправильної сексуальної поведінки проглядається у “Руській правді” Ярослава: Ст. 5 “*Позашлюбні статеві стосунки неодруженої жінки, за які вона повинна поміщатись у монастир*”. Ст. 6 “*Позашлюбні статеві стосунки жінки, які закінчились народженням дитини з наступним її убивством – теж підстава для поміщення її в монастир*”... Ст. 8 “*За перелюбство чоловіка штраф у князю казну, але не митрополиту*”... Ст. 13 “*За статевий стосунок між кумами – штраф митрополиту 12 гривень*”. Ст. 14 “*За інцестні стосунки – штраф 40 гривень митрополиту*”... Ст. 21 “*За зоофілію – штраф митрополиту 12 гривень*”. Ст. 22 “*За сексуальний контакт свекра і невістки – штраф 40 гривень*”... Ст. 27 “*За співжиття двох братів з однією дружиною – штраф 30*

гривень митрополиту”... Ст. 51 “За стосунки з особами нехристиянського віросповідання – штраф митрополиту 12 гривень” [4].

Суворо засуджувалось церквою сексуальне насилля. В усіх давніх суспільствах воно було масовим явищем, особливо в періоди війн і неспокою, які відбувались практично постійно. Православна церква займала в цьому питанні жорсткі позиції. За “Руською правдою” Ярослава Мудрого, справи про звалтування підлягали подвійній юрисдикції: духовній і світській. Сімейний статус звалтованої жінки не мав значення, так само як і соціальне становище гвалтівника. І проте, звалтування знатної жінки каралось вищим штрафом, ніж простолодинки. Крім того, бралась до уваги репутація жінки. Загалом у тому, що стосувалось захисту жіночої честі, церковне і світське право Київської Русі було кращим від західноєвропейського. Із 43 статей Уставу Ярослава Мудрого 14 захищають права жінок, матерів і дітей.

У Київській Русі по-справжньому вшановували жінок. Таке свято було у червні і називалося воно “Свято брикиси”. Дівчата та жінки мали право брикатися, тобто змушувати чоловіків робити всю жіночу роботу і щоб ті виконували їхні найдивовижніші побажання і витребеньки. В цей день чоловіки возили дівчат та жінок на візках, частували їх цукерками, горіхами, різними ласощами. Жінки часом каталися верхи на чоловіках. Можна було побачити, як чоловіки у ночвах несли гарну молодицю, а вона поганяла їх деркачем.

З розвитком православ'я Церква досить міцно взялась за знищення різних сексуальних традицій. Прийом трав-контрацептивів стали вважати таким же злочином, як і аборт. Акушерки, які нелегально робили аборти, стали персонами нон грата. Гріхом став не лише дошлюбний секс, а й стосунки між подружжям з метою, відмінною від зачаття дитини. Займатися сексом дозволялось не більше 45–50 днів у році і лише один раз. Заборонявся секс у позиціях, що ускладнювали настання вагітності. Як видно, боротьба зі сексом і всім пов'язаним зі “справою гріховною”, як і в християнській Європі, велась на всіх напрямках, хоча особливих результатів вона і не давала.

Порівняно з західноєвропейськими країнами дошлюбна поведінка української молоді, особливо в XV–XVI ст., була значно ліберальнішою. Це проявлялося, наприклад, у активності дівчат під час сватання. Українка могла і бувала в чоловічому товаристві, мала змогу познайомитися та добре розпізнати чоловіка, з яким потім брала шлюб. “На Україні, власне, наперекір усім народам, не хлопці сватають дівчат, а дівчата пропонують їм свою руку і рідко не досягають своєї мети”, – писав француз де Боплан [5]. В багатьох українських еротичних піснях ініціатива у зляганні, активність у сексуальних стосунках часто йде від жінки, що нетипово для інших етнічних культур, особливо від російської, де всі рішення про одруження дітей приймали батьки. В Україні закон вимагав добровільної згоди нареченої на укладення шлюбу. Відрізнялись і весільні вбрання молоді: в Україні вінок, як талісман проти злих очей і нечистої сили, в Росії – фата, як дійовий щит від чоловічого світу.

А К. Я. Гільдебрандт, “співчуваючи” українським чоловікам, відзначав, що їхні жінки (козацькі) теж такі відважні, підпивають доброго хмелю, заглядають до чарки, а працювати кажуть чоловікові. При цьому він свідчив, що дружини гетьмана і генерального писаря були присутні на переговорах з іноземними послами. Коли в кінці XV–XVI столітті над українським православ'ям нависла загроза окатоличення, а потім уніатства, українська жінка енергійно стала на захист релігії, відкриваючи шпиталі, школи, братства, благодійні установи. Росіянин В. Ізмайлов, порівнюючи українку із росіянками, відзначав, що взаємне кохання створює в їхньому господарстві кращу гармонію і лад, аніж влада і послух у нас... Дівчата мають вільну поведінку, кожна з них гарна, проворна й приваблива. А німецький поет Фрідріх Боденштадт підкреслював, що на відміну

від по-азіатськи брутального поводження з жінками в Росії, в Україні важливу роль грає всюди жінка, з її м'якими, ніжними почуваннями, бо ж в історії України багато схожого з лицарським середньовічним світом.

На жаль, після Переяславської угоди (1654 рік), коли практично Україна потрапила під юрисдикцію Росії, в питанні ставлення до сексуальності та інтимного життя багато що змінилося. Але це вже предмет іншого дослідження...

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. ЭРОС И МОРАЛЬ / Н. Бердяев. – М.: Фолио, 2009. – 170 с. 2. Вавренюк Р. Секс в истории человечества. Величайшие заблуждения и мистификации / Р. Вавренюк. – СПб: Питер, 2005. – 304 с. 3. Боккаччо Д. Декамерон / Д. Боккаччо. – М: Рипол Классик, 1997. 4. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі: навч. посіб. / НЮУ ім. Я. Мудрого. – Харків: Право, 2014. – 344 с. 5. Боплан Г. Л. де. Опис України. Пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк / Г. Л. де Боплан. – Київ, 1990. 6. Бессмертный Ю. Л. Брак, любовь и семья в средневековой Франции / Ю. Л. Бессмертный // Пятнадцать радостей брака и другие сочинения французских авторов: XIV–XV вв. – М., 1991. – С. 282–309. 7. Женищина, брак, семья до начала нового времени / Отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. – М., 1993. 8. Пушкарева Н. Л. История женщин и гендерный подход к анализу прошлого в контексте проблем социальной истории / Н. Л. Пушкарева // Социальная история. Ежегодник. 1997. – М., 1998. – С. 69–91. 9. Ястребицкая А. Л. Проблема взаимоотношения полов как диалогических структур средневекового общества в свете современного историографического процесса / А. Л. Ястребицкая // Средние века. – 1994. – Вып. 57. – С. 126–136. 10. Соболев О. Суспільно-політичне становище жінки в епоху європейське Середньовіччя / О. Соболев // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – 2012. – Вип. 15. – С. 121–128.

Владимир Кравец

ОСОБЕННОСТИ ОТНОШЕНИЯ К СЕКСУАЛЬНОСТИ И ЛЮБВИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЕВРОПЕ И КИЕВСКОЙ РУСИ:

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы разные подходы к проблеме сексуальности и интимного общения в эпоху средневековья в странах Западной Европы и Киевской Руси, выделены отличия между античным “эросом” и средневековым “каритасом”. На основании изучения многих литературных источников продемонстрирована политика Церкви и христианских богословов по регламентации половой жизни, отмечены последствия для средневекового человека чрезмерного вмешательства в интимную сферу. Особое внимание уделено изменениям отношения к сексуальности в эпоху Возрождения. Проведен сравнительный анализ восприятия сексуальности и сексуального поведения до брака и в браке в европейском обществе и в Киевской Руси.

Ключевые слова: сексуальность, любовь, интимное общение, грехопадение, проституция, сексуальное удовольствие, девственность.

Volodymyr Kravets

PECULIARITIES OF ATTITUDE TO SEXUALITY AND LOVE IN THE MEDIEVAL EUROPE AND KYIVAN RUS: A COMPARATIVE ASPECT

Various approaches to the problem of sexuality and intimate communication in the medieval European countries and Kyivan Rus have been analyzed, differences between antique “eros” and medieval “caritas” have been determined in the article. On the basis of literature analysis, the policy of Church and Christian theologians on regulation of sexual life has been revealed, impact of excessive intervention in intimate sphere on medieval people has been indicated. Particular attention is paid to changes in attitude to sexuality in the Renaissance period. A comparative analysis of the perception of sexuality and sexual behaviour before and in marriage in Europe and Kyivan Rus has been carried out.

Key words: sexuality, love, intimate, communication, the fall, prostitution, sexual pleasure, chastity.